

Alexander Fidora · Tilbert Dídac Stegmann
(Frankfurt am Main)

Conversa amb Raimon Panikkar, Tàvertet 22/04/2003

Raimon Panikkar (* 1918), fill de mare catalana i de pare indi, és, sens dubte, un dels exponents més destacats de la cultura catalana actual. Després d'una llarga i moguda trajectòria intel·lectual com a professor de teologia i filosofia comparada de les religions, que el portà a diferents universitats d'Europa, Índia i Estats Units, avui ha tornat a les seves arrels catalanes i resideix a Tàvertet, al pre-pirineu català, on ha fundat el Centre *Vivarium* per estudis interculturals, erigit en una roca sobre el pantà de Sau. És en aquest centre, des d'on Panikkar continua actualment el seu treball de reflexió i meditació, que l'estudiós ens va rebre el 22 d'abril del 2003 per a deixar-nos participar dels seus pensaments arran de temes tan centrals, com ara, el futur de Catalunya, el repte d'Europa, el diàleg interreligiós i la veritat. Transcrivim, a continuació, algunes parts d'aquesta conversa tot mantenint el seu estil oral.

1 La identitat catalana

Tilbert Stegmann: Voldríem començar amb el tema de Catalunya, perquè tenim prevista l'entrevista per a la *Zeitschrift für Katalanistik*. Vostè, en el seu assaig *L'esperit de la política* (Barcelona: Ed. 62, 1999), ha posat atenció en la realitat política tenint especialment en compte el vincle entre política i religió que vostè anomena el "metapolític"...

Raimon Panikkar: Exacte!

Stegmann: I, doncs, aquesta visió metapolítica, com es traduiria a la realitat catalana? És a dir, quines conseqüències tindria per a la qüestió nacional catalana?

Panikkar: En primer lloc, ajudaria a anar a les arrels catalanes, que des de l'Abat Oliba, o des de Ripoll o el que vulgueu, totes són o estan connectades amb la religió, que és la religiositat. Perquè una de les coses que jo critico és la mentalitat dels *nouveaux riches*.

Stegmann: Vol dir aquell neoliberalisme?

Panikkar: Sí, *nouveaux riches* és dolent per tot arreu! Perquè si volem només imitar allò que fa bonic vist des de fora i oblidem les nostres arrels, crec que caiem en lo que jo dic és l'epidèmia de tot l'occident actual, que és la superficialitat: “Que tot va bé, tot molt obert”, però no hi ha arrels! Si volem tenir una nacionalitat catalana, com jo crec que hi ha dret a tenir-la, no pot ser només perquè vulguem fer la competència a Espanya, o ens volem igualar a França, o volem ser més internacionals que els altres. Us seré una mica més íntim: no cal que vulguem identificar-nos per diferenciació.

Stegmann: Aha! A veure...

Panikkar: Vull dir que no pot ser que a la pregunta: “Vostè qui és?”, la resposta sigui que ni això, ni això, ni això. Llavors haurem confós –això és una cosa molt, molt filosòfica, i és una de les meves tesis principals– l'essència amb la diferència específica. Perquè el que una cosa és, precisament no és allò que no és.

Stegmann: Si vol ser, ha d'ésser.

Panikkar: Exacte! He d'anar, doncs, a les arrels, i les arrels de tota cultura són sempre la visió, diguem-ne, “religiosa”, en el sentit profund de la paraula, no en el sentit de superstició, supraestructura, i menys d'organització. Quan dic la paraula “religiosa” o “religió” –que no en trobo cap altra a occident, *karma* seria potser un equivalent– per a mi inclou: religiositat, religiologia i religionisme. Religiositat és una dimensió humana. L'home és *homo religiosus*. Religiologia és la reflexió que fa sobre aquests fets de la religiositat.

Alexander Fidora: La religiositat és, doncs, l'experiència humana del fet religiós, mentre que la religiologia és el que, a la tradició occidental, se sol anomenar teologia?

Panikkar: Exacte! I el religionisme és la necessitat de pertànyer a algun grup. És una realitat sociològica, però sense la religiositat com a dimensió humana, el religionisme es redueix a afirmacions com: “Jo sóc del Barça i vostè de l'Espanyol, i ens barallem”, és a dir, esdevé superficial. Sense la religiositat, la religiologia no té arrels i es degenera molt aviat convertint-se en una supraestructura o en superstició.

Fidora: Si diem que la identitat catalana necessita un fonament religiós, què vol dir això per a Catalunya específicament, ja que em sembla que els

seus veïns, Castella, França, etc., comparteixen *grosso modo* una mateixa religiositat que és la tradició cristiana, no? Tenen, doncs, la mateixa arrel i, amb això, la mateixa identitat? O hem de suposar una religiositat més local del que és aquesta comuna tradició cristiana per a arribar a identitats diferents?

Panikkar: Però no, veu, no diferenciï! A partir de Porfiri, els escolàstics pensaven que la *definitio fit per differentiam specificam et genus proximum*: que l'home, per exemple, es defineix com un animal (el gènere més pròxim de l'espècie "home") amb les diferències específiques de racionalitat (que el distingeix dels animals) i mortalitat (que el distingeix dels àngels). Aquest és el dogma d'occident des de Porfiri, però la diferència específica no és l'essència!

Stegmann: Però l'essència ve d'una arrel, i una arrel és específica.

Panikkar: És una metàfora. No és necessàriament específica. Si la teva personalitat és per diferenciar-te dels altres, molt bé, tu et definiràs en contra d'ells, però aquesta identitat és poc profunda. Vull dir, Catalunya, per tenir personalitat, ha de tenir les seves arrels pròpies, que les està perdent...

Stegmann: O que les ha de recuperar i que les ha de reflexionar...

2 Catalunya: Nació, Estat i la perspectiva d'Europa

Fidora: Deixeu-me complicar una mica aquest panorama, dient que en aquest sentit un individu pot tenir diverses identitats, no? Pot tenir, per exemple, una identitat catalana i a la vegada europea.

Panikkar: I a la vegada castellana, i a la vegada...

Stegmann: O potser no castellana a la vegada!

Panikkar: També, també. Són 50 anys de lluita i d'explotació, però sí s'ha d'estimar a un enemic...

Stegmann: Hem d'estimar als castellans també!

Panikkar: És que jo no crec en la dialèctica en cap dels ordres, jo crec que té un paper, però la realitat no és dialèctica, és dialògica (i això és pels filòsofs), i no crec que la identitat catalana es faci diferenciant-se de, però evidentment és diferent.

Stegmann: Com diu vostè. Ho és, en sentit emfàtic de la paraula.

Panikkar: El fet diferencial. Però el fet diferencial no és la identitat catalana.

Stegmann: Sinó el que és la identitat catalana és això que fa que una altra identitat sigui diferent.

Panikkar: Això mateix! Que es vegin identitats diferents. És que sinó, és lo de sempre, som dependents de qui ens critica o qui ens protegeix, o qui ens persegueix, i només actuem com a reacció en contra.

Stegmann: Vostè, en el seu llibre *L'esperit de la política*, ha dit que l'estat, per la seva pròpia naturalesa, no pot ser pluricultural.

Panikkar: L'estat no!

Stegmann: Això, quines conseqüències porta per Catalunya?

Panikkar: Jo li deia a en Pujol: Catalunya té un gran avantatge, ara, de ser nació sense ser estat. I si cultivem la nació, no té necessitat d'acceptar el trauma hegel·lià de l'estat. Els estats moderns comencen a estar en crisi, per dues raons: Una per la globalització i l'economia...

Stegmann: Sí, perquè els estats ja queden petits, en realitat, l'estat d'Espanya, què fa? Europa, això és la potència!

Panikkar: L'altra raó és que un estat necessita unes lleis homogènies. Una uniformització. No es pot, aquí, viatjar per la dreta o per l'esquerra, escolti'm, aquí s'ha d'anar per la dreta i en un altre lloc es pot anar per l'esquerra. Aquí s'ha de parlar un idioma i s'han de pagar uns impostos, i s'ha de ser ciutadà d'una manera diferent. Però jo, com que jo crec en el pluralisme, no em fio molt de les unificacions de qualsevol gènere que després porten als totalitarismes, i ens porten a la uniformació.

Stegmann: I a la no llibertat, i a la no individualitat...

Panikkar: I a les creuades del món modern. Torno a dir-vos, parlant amb metàfores, que si la meva arrel no és la terra i el cel, no aguantaré la meva identitat, seré dependent dels altres. Actuaré per reacció; i les reaccions estan molt bé, però no duren massa.

Stegmann: En una nova Europa, què seria d'aquestes nacions, quin camí veu que estem fent en aquesta nova construcció d'Europa? Fa quatre dies

s'ha obert la porta a 10 estats nous, ara en serem 25. Com veu aquest camí que s'està fent?

Panikkar: El veig per cristal·litzar, molt perillós, perquè veig que encara tenim una mentalitat monocultural i, en conseqüència, al màxim, tolerem als altres, però s'imposa un sistema, més o menys, únic.

Fidora: Que de moment només seria l'economia. A nivell de política exterior s'ha vist que no hi ha encara una identitat corporativa.

Panikkar: L'economia i més: també la tecnocràcia. Una de les meves afirmacions difícils de defensar —bé, difícil de defensar no, perquè jo la defenso—, és que la tecnocràcia és incompatible amb la democràcia. I això serà un gran repte per a Europa.

3 El diàleg de les religions

Fidora: Parlem del seu nou llibre *El diàleg indispensable* (Barcelona: Ed. 62, 2003) i del diàleg de les religions, ja que això és un tema que vostè ha estat no tan sols ensenyant, sinó que també l'ha viscut de manera singular, proposant una tercera via. Així, si d'un costat tenim una postura que és l'inclusivisme i que reconeix la força salvífica de les altres religions, i a l'altre costat tenim l'exclusivisme que defèn que la fe cristiana, la fe catòlica, és l'única via de salvació, vostè, en canvi, em sembla que ha volgut anar per un nou camí, no? En això vostè coincideix amb altres teòlegs, amb el moviment que s'ha dit la teologia pluralista de les religions? Voldria demanar-li si vostè mateix es pot posicionar en aquest panorama.

Panikkar: Sí, sí. Bé, és tot un problema, perquè no sóc inclusivista, no sóc exclusivista, i no sóc pluralista teològic, ni a la John Cobb, ni a la Paul Knitter. Són amics meus i els estimo. Però la meva posició és una altra: és intercultural. I crec que tota la dificultat del diàleg entre les religions, que estem vivint, radica en que som víctimes d'un dels divorcis més dolorosos de fa uns quants segles, sobretot a occident, que és el divorci entre coneixement i amor.

Stegmann: Allà entrem en aquella formulació tan simpàtica i coratjosa seva que és “entendre i estimar al món”. Això m'ha agradat moltíssim llegir-ho. Em sembla una cosa essencial.

Panikkar: Per millor comprendre això, us contaré que vaig discutir amb un amic meu, un teòleg, i filòsof i indòleg, americà, que se situa absoluta-

ment en contra de la meua posició! Ara bé, en acabant la discussió, i una mica per explicar-me, li vaig preguntar (coneixia a la seva dona i a les seves dues nenes), li vaig preguntar, doncs, per elles, i com tot americà va treure la cartera i em va ensenyar dues fotos de les seves nenes dient-me: “No són les dues nenes més boniques del món?” Li vaig dir: “Com? Ja t’he guanyat. Tens tota la raó, per a tu que les estimes són les nenes més boniques del món.” Però escolteu, no és la Venus de Milo, ni la Marilyn Monroe, ni és la santa perfecte, però per a ell sí. Qui té raó? Ni tu ni jo. Si tu estimes les teves nenes, doncs són les més maques del món, o estimes a la teua dona...

Stegmann: Tens unes raons biològiques per fer-ho, són les teves nenes, la teua continuació...

Panikkar: És més que autoestima. És que tu, allà, no has desconnectat al coneixement de l’amor. Perquè tens un coneixement suficient que a la teua nena li falten coses, no és perfecte, però com que l’estimes, hi veus una cosa que no la voldries canviar per res del món. I és el mateix cas amb les religions.

Stegmann: Bon exemple!

Panikkar: És clar, jo ja intento sempre ser intercultural. El gran invent d’occident, començant per aquí, és la classificació, però no ens donem compte que al classificar no solament clarifiquem, que això està molt bé...

Stegmann: Linné, és el sistema de Linné.

Panikkar: De Linné i de Porfiri, sí. Que al classificar no solament clarifiquem, sinó també dividim i en conseqüència...

Stegmann: Seccionem. Destruïm...

Panikkar: On comença una religió i on acaba l’altra? Totes les religions estan interconnectades. És com l’arc de Sant Martí, on comença el roig i on comença l’altre color? Escolteu-me, no! Són molts colors diferents, els extrems són diferents, però com es passa d’un color a l’altre? No pots dir quin color és aquest que ara s’està passant. Les religions viscudes, jo que he estat iniciat en quatre religiositats...

Stegmann: Això és magnífic.

Panikkar: ...no sóc infidel a cap. No és que defensi un pluralisme per dir que totes són iguals. Totes són diferents! Perquè les religions no són siste-

mes de creences, religió no és religionisme, o religiologia. La religió és allò que et relliga, jugant amb les paraules, amb la teva ànima, el teu cos i el teu esperit, i et fa un ésser unificat i no esquizofrènic. La força que em relliga a mi amb tots els meus semblants, i si jo em separo dels altres, ja no sóc religiós. La que em relliga a mi amb la terra, i si no em considero part de la terra, fruit de la terra, etc., no sóc religiós.

4 Sobre la veritat

Stegmann: Ara que estem en aquest punt: una cosa que m'agradava també de parlar amb vostè, és d'allò de buscar la veritat. Com decidim, avui en dia, com ens arreglem, o com ens posem d'acord, almenys en un cert grup, de què és la veritat o el que és veritat i el que no és veritat?

Panikkar: Primerament, la resposta més exacte de què és la veritat és la que va donar Jesús a Pilat: no li va contestar. Pilat, com vosaltres, li diu: "Què és la veritat?", i Jesús calla, i Pilat no entén la resposta.

Fidora: La veritat és el silenci?

Panikkar: És el silenci! En segon lloc, la resposta que també podria citar aquí és la d'un senyor tan poc sospitós com Tomàs d'Aquino que diu: la veritat no es busca, tens que deixar-te buscar per ella, no es posseeix, ets posseït per la veritat.

Fidora: La veritat és, doncs, el que es pateix?

Panikkar: És el que es pateix. La veritat us fa lliures diu Sant Joan, l'apòstol, i, en conseqüent, allà on no hi ha veritat no hi pot haver llibertat i si la veritat no m'allibera és que no és veritat.

Stegmann: Jo ara no demanava per un concepte tan alt de la veritat, sinó que, entre nosaltres, quan parlem, ens posem d'acord sobre certes coses i intentem de trobar alguna manera, dins de la nostra cultura, de separar les coses que considerem acceptables, per no dir veritats, de les coses no acceptables. Això és un procés comunicatiu que fem entre nosaltres. Com veu vostè aquest procés de trobar, si no la veritat, un camí en el qual ens podem adherir a una cosa amb la qual estem d'acord?

Panikkar: Jo diria que el camí és el que jo anomeno el diàleg dialogal. Ningú té monopoli de res. I, en conseqüència, cal que busquem conjuntament, dialogant amb el contrincant, amb el qui jo penso que no té la veri-

tat. Aquesta recerca, aquest camí vers l'alliberament, vers la veritat, cal fer-ho junts, perquè o el mato, o l'elimino...

Stegmann: ...o dialoguem.

Panikkar: ...o dialoguem! O l'ofego, o el tanco en un gueto que no pugui fer res, o dialoguem! El diàleg no té una estratègia. L'home és un ser dialògal, perquè l'home és un ésser comunitari. No hi ha un jo sense un tu, i el tu no el veig si no l'estimo.

Fidora: Si confrontem el que ens ha dit abans, que la veritat ens poseix, que nosaltres no disposem de la veritat, etc., amb el que ara ens acaba d'explicar, a saber, que la veritat es desenvolupa parlant, dialogant, això significa que vostè no tindria un concepte de veritat ni intuïtiu ni discursiu, sinó una posició més enllà?

Panikkar: Com un camí vers aquesta veritat que està sempre a l'horitzó...

Stegmann: I que l'hem de fer conjuntament amb un altre.

Panikkar: Amb els altres, en plural.

Fidora: Sí, però no la podem fer, no? Perquè com vostè diu, ella no està a la nostra disposició, sinó que la patim.

Panikkar: L'estem fent!

Fidora: ...l'estem fent, doncs, malgrat nosaltres?

Panikkar: No, amb la nostra col·laboració. "Caminante no hay camino...", però el "camino" es fa "al andar" de Machado. Doncs, és aquest caminar, *homo viator* deien els medievals.

Stegmann: Aquest caminar que és el nostre destí.

Panikkar: Que és la recerca que dèieu abans.

Stegmann: És anar fent camí, anar dialogant, dialogant, sense una veritat que sigui allà tangible, sinó un desenvolupament...

Fidora: Si torno al concepte de discurs i ho contrasto amb teories com la de Jürgen Habermas, la teoria del consens, etc., això no és el que vostè proposa, no?

Panikkar: No.

Fidora: Encara que per vostè també el diàleg, els discurs, té un paper principal, però és un altre diàleg, no és un diàleg que sigui procediment només.

Panikkar: No! És més.

Fidora: No és només procedural, sinó que hi ha alguna cosa més. I quin seria aquest plus?

Stegmann: I el consens? El consens?

Panikkar: El consens és una noció pragmàtica molt útil, però res més.

Fidora: Perquè per vostè tant el discurs com el consens no són ja les condicions suficients per a la veritat. Ha d'intervenir alguna cosa més que no està a la nostra disposició.

Panikkar: *Zétoumené epistémé*, deia ja Aristòtil: "la ciència que es busca". I tots busquem i, en aquesta recerca, ens trobem i ens donem la mà. Ara, jo estiro per un cantó i vostè estira per un altre.

Fidora: Crec que aquestes paraules resumeixen molt bé el que els tres hem intentat de fer aquí aquesta tarda: buscar junts camins cap a la veritat. I si no l'hem trobada del tot, estic convençut que, si més no, ens hi hem apropat força. Li agraïm, doncs, tots dos, el temps que ens ha dedicat i la seva agradable acollida aquí a Tavertet!

